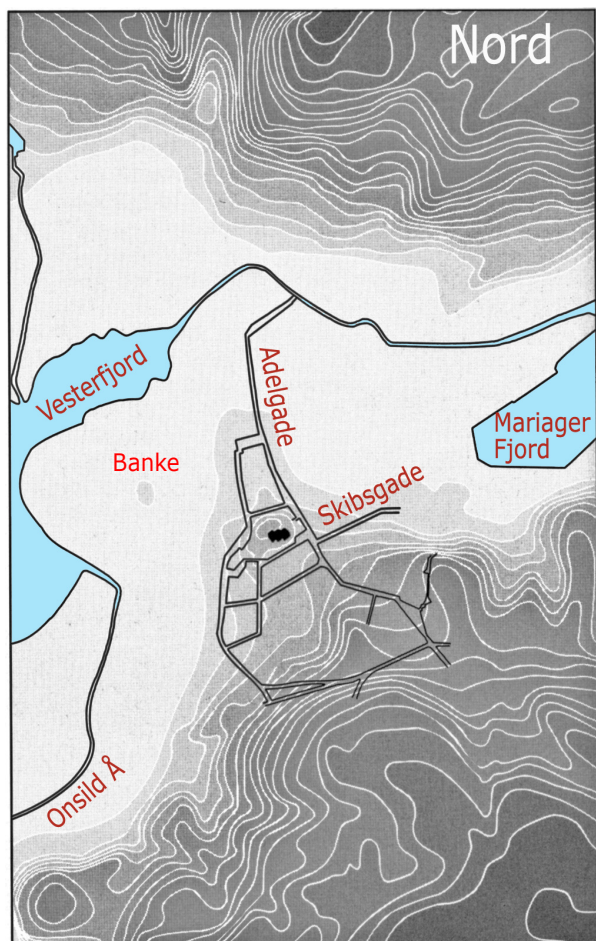

Byarkæologi i Hobro

AF CHRISTIAN VRÆNGMOSE JENSEN, STIG BERGMANN MØLLER OG
BENTE SPRINGBORG

Figur 1. Hobros byterræn med den nuværende kystlinje. Det gengivne gadenet stammer fra 1859, og på Kirkebakken ses Hobro kirke. Efter J. Elsåe Jensen: "Danmarks Middelalderlige Byplaner. Nordjylland. Århus 1995" med tilføjer af J. Slot-Carlsen.

Vor viden om Hobros ældste historie er beskeden. De skriftlige kilder fra disse tider er kun få, og af arkæologiske undersøgelser er der ligeledes kun et fåtal. Inden for de seneste år er interessen for Hobros fortid dog vokset. Lokalhistorikerne Andy Rye og Gerhard Schoob har arbejdet intenst med kilderne til byens historie, og Aalborg Historiske Museum har gennemført og er ved at gennemføre flere arkæologiske undersøgelser i bymidten. Undersøgelser, der vil bidrage væsentligt til vor opfattelse af Hobros historie. Der er således nu grundlag for at berette nyt fra Hobro, men først må det være på sin plads at ridse hovedtrækkene i den ældste byhistorie op.

Beliggenheden

Hobro opstod i bunden af den dybe Mariager Fjord, der udgør hovedparten af en smal is-erosionsdal mellem Kattagat i øst og Skals ådal i vest. Fra sydsiden af dalen skyder en lav, ca. 500 meter bred landtange sig ud i fjorden, hvorved den inderste del af denne skilles fra i Vesterfjord. Onsild Å løber fra sydvest ud i Vesterfjord, og de to fjorde er forbundet ved et smalt fjordvand. Landhævninger siden stenalderen og senere tiders opfyldninger ud i fjordene har medført, at der i dag blot er en smal å eller kanal mellem Vesterfjord og Mariager Fjord, kaldet Onsild Å (fig. 1).

Den lave landtange, hvorpå Hobro opstod, er formentlig aflejret i stenalderhavet omkring en mindre holm. I det nutidige bybillede genfinder man holmen som Kirkebakken (ca. 14 meter over havet). Bakken, hvorpå Hobro kirke er bygget, ligger på vestsiden af Adelgade i den sydlige del af den historiske bymidte.

Vest for landtangen, ude i Vesterfjord, lå der i stenalderen en lav banke (fig. 1). Oprindeligt må den have været omgivet af lavt vand, men med tiden er området omkring banken blevet til sumpede enge, og i middelalderen var

banken landfast med landtangen. Banken genfindes på flere historiske kort, men den blev udjævnet og jorden brugt til opfyld, da man i 1896 anlagde den nuværende Rørholmsgade. Syd for nævnte gade fandt man i øvrigt i 1924 flere redskaber i flint fra Ertebøllekulturen (ca. 5400 – 3900 f.Kr.), og fundstedet må nogenlunde svare til sydden af den da udjævnede banke. I 2001 fandt Andy Rye og hans nabo Claus Rene på grunden Rørholmsgade 12 dele af et simpelt pæleværk, der antagelig har virket som kantsikring ved bankens nordvestlige side (fig. 5, 4). Trækonstruktionen blev ad naturvidenskabelig vej dateret til 1300-tallet, og Andy Rye har argumenteret for, at pæleværket har sikret foden af et middelalderligt voldsted beliggende på banken. Den ældste gengivelse af banken finder vi på prospektet af Hobro i Peder Hansen Resens "Atlas Danicus" fra 1677 under navnet "Ræberhøj" (fig. 4, 15; se også fig. 7, Q). Dette navn kan betyde skelet- eller benhøjen, og det kan da lede tanken hen på en borg.

Hobro lå godt set fra et trafikalt synspunkt. Som mange andre østjyske dalsidebyer havde den adgang til havet via fjorden. Placeringen i bunden af Mariager Fjord betød, at Hobro var godt beskyttet mod overfald fra søsiden. En fjende, der sejlede forbi ude på Kattegat, skulle rent faktisk vide, at der lå en by for enden af fjorden, og faren for tilfældige overfald var næppe stor. Den nord-syd orienterede landfærdsel gennem Østjylland kunne dertil uden for stort besvær passere Mariager Fjord, hvor Hobro opstod, og endelig var stedet adgangsporten til agerlandet vest for fjorden. Omkring 980 valgte den danske konge at anlægge ringborgen Fyrkat på et egnet terræn lidt sydvest for den senere by, og skønt formålet med Fyrkat ikke er endeligt afklaret, må det være givet, at den danske konges repræsentanter herfra kunne varetage kongens militære, økonomiske og politiske interesser i området.

Navnet Hobro

Traditionen vil vide, at en mand ved navn Ho, som boede nord for Mariager Fjord, byggede en bro over fjorden, og at byen tog navn efter manden og broen: Ho's bro - Hobro. Hvor meget sandhed, der er i det gamle sagn, er vanskeligt at sige, men siden hen er der fremkommet andre forklaringer, der tager afsæt i landskabelige elementer. Bl.a. i "Den Store Danske Encyklopædi" fra 1997 står der, at *ho* er det oprindelige navn for den inderste del af Mariager Fjord, og at det kommer af det gammeldanske ord *ho* med betydningen *trug*. "Truget" skulle i så fald være identisk med Vesterfjord, og broen skulle dermed føre over dette vand. Senest har lokalhistorikeren Andy Rye ment, at ordet *ho* stammer fra angelsaksisk *hoh*, *ho* eller *hoo*, hvor det oprindeligt betød en landodde formet som en hæl eller en støve og ofte stikkende ud i havet. I dette tilfælde skulle "hælen" være identisk med den lave landtange og Hobro betyde "broen ved hælen". Der er således flere tolkninger af bynavnet til rådighed, men hvilken opfattelse, der er den rigtige, er vel ikke afgjort.

Figur 2. Seglstampe for Skt. Knuds gildet i Hobro, dateret til 1300-tallet. Diameter: 6,3 cm. Efter P. B. Grandjean: "Danske Gilders Segl fra Middelalderen. København 1948".

Figur 3. På Hobro bysegl fra 1584 – 1610 lyder omskriften: "SIGILLUM : SENIORUM : OPIDI : DE : OBRU" - "Hobro bys rådmænds segl". Diameter: 5,9 cm. På seglet fra 1648 står der: "SIGILLUM : CIVITATIS : HOPONTI" - "Hobro bys segl". Diameter: 3,5 cm. Efter J. P. Trap: "Danmark. Femte udgave, Randers amt. 1963".

Byens alder og udvikling

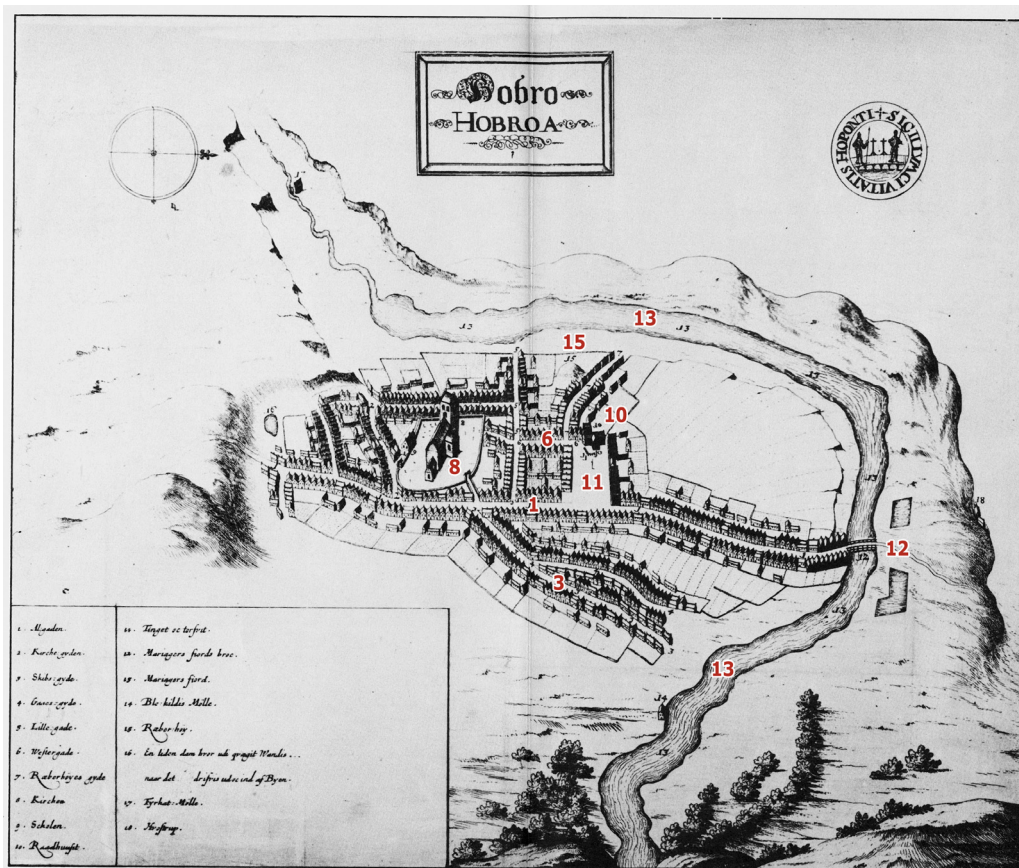
Tidspunktet for Hobros opståen er heller ikke fastslået endnu. Byforskeren Jørgen Elsøe Jensen har i 1995 givet udtryk for, at byens beliggenhed i landskabet, bykirkens alder og dens fulde integration i byplanen peger på en opståen i slutningen af 1100-tallet. Hobros romanske kvaderstenskirke, der var opført på Kirkebakken, blev nedrevet i 1850 og erstattet af den nuværende kirke på samme sted. Den romanske kirke er sandsynligvis opført i 11- eller 1200-tallet, og den vidner om, at der må have været en bebyggelse på landtangen i samme tidsrum. Karakteren og omfanget af denne bebyggelse er stadig ukendt, og faktisk så savner vi fuldstændigt historiske eller arkæologiske kilder, der kan belyse dette spørgsmål. Kirkens placering peger imidlertid på, at den ældste, middelalderlige bykerne skal søges i området ved Kirkebakken, langs den sydligste del af Adelgade og ved den inderste del af Skibsgade (fig. 1).

Navnet Hobro optræder første gang på en seglstampe, der i 1927 blev fisket op af Vesterfjords dynd (fig. 2). Stampen, der stilistisk er dateret til 1300-tallet, bærer omskriften "SIGILLUM : GILDE : SANCTI : KANUTI : HOBRO", hvilket vil sige, at seglet har tilhørt et Skt. Knuds købmandsgilde i Hobro. Motivet er to kjortelklædte mænd, der siddende på en bænk holder en stor lilje imellem sig. Liljen er et symbol for Odense og afslører, at gildet var indviet til Knud den Hellige, der var skrinlagt i samme by. Hermed har vi fået vidnesbyrd om, at der i 1300-tallet fandtes købmænd i Hobro. I et skøde fra 1421 omtales for første gang en borger i Hobro, og brugen af ordet borger – på latin "villanus" – tyder på, at Hobro var en købstad med tilhørende privilegier. De ældst kendte byprivilegier stammer fra 1560, og i disse bekræfter kong Frederik II ældre, nu forsvundne rettigheder.

Omskriften på seglstampen giver med sin brug af ordet "Hobro" tillige vidnesbyrd om, at der så tidligt som i 1300-tallet fandtes en bro over fjordvandet mellem Vesterfjord og Mariager Fjord. Broen optræder også på Hobros ældste bysegl, der vides anvendt i perioden 1584 til 1610 (fig. 3). På dette ser man en træbro, hvorunder løber to vandstrømme. For enden af broen ses en stiliseret gengivelse af Hobro kirke. Træbroen går igen på det byvåben, som Hobro brugte fra 1648.

I prospektet af Hobro i Peder Hansen Resens "Atlas Danicus" fra 1677 er broen (fig. 4, 12) angivet for nordenden af Adelgade, og skønt det er i dette område, broen skal søges, afventer brokonstruktionerne stadig at blive fundet. En nærmere fastlæggelse af kystlinien i de enkelte århundreder er en forudsætning for at kunne lokalisere disse konstruktioner.

Hobros videre udvikling i middelalder og renæssance må dels have foregået i det gamle bykvarter omkring kirken (fig. 4, 8) og dels langs Adelgade (fig. 4, 1), hvor man inddrog landtangens lavere liggende områder mod nord, op mod broen, til bebyggelse. Sandsynligvis efter middelalderen, måske omkring 1550, anlagdes Torvet (fig. 4, 11) på tidligere bebyggede grundstykker. Hertil henlagdes formentlig hoved-

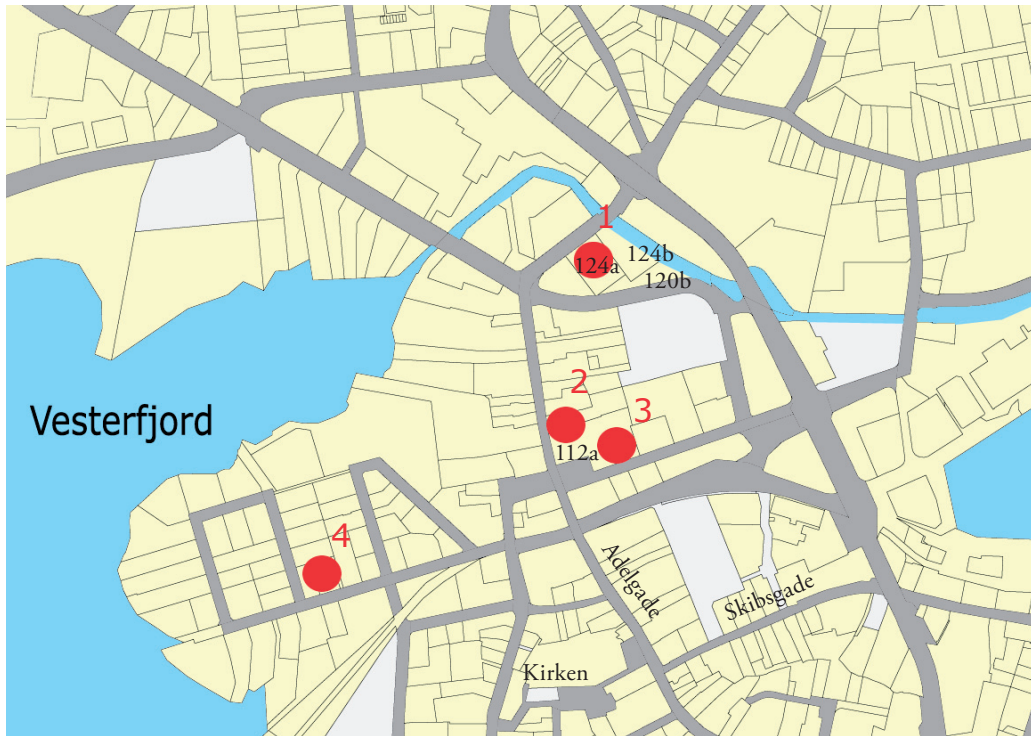

parten af handlen. Pladsen optog oprindeligt kun den vestre del af vore dages Store Torv, hvilket fremgår af Resens prospekt. På prospektet finder man tillige byens rådhus (fig. 4, 10) beliggende i vestenden af samme plads. Afbildningerne af større bygninger som kirken og måske rådhuset kan være forholdsvis korrekte, men Resens prospekter er ikke troværdige i detaljen. Ønsker man et troværdigt indtryk af f.eks. antallet af huse, bebyggelsens tæthed, grundudnyttelsen og de enkelte huses udseende, bør man inddrage såvel andre historiske som arkæologiske kilder. Trods disse forbehold så giver prospektet en god idé om de større bygningers beliggenhed og om Hobros udstrækning i 1670'erne.

Udgravninger i 2006-07

Den første udgravning, der skal omtales her, tog sin begyndelse i januar 2006, da museet forud for opførelse af 60 ældreboliger mellem Adelgade, H. I. Biesgade og Onsild Å, hovedsageligt på grundene Adelgade 3a og 3b, udførte en forundersøgelse (fig. 5, 1). Undersøgelsen blev iværksat, da museets arkæologer ønskede at undersøge, om Hobro by har strakt sig hertil i middelalder og renæssance. Flere lokalhistorisk interesserede mente dertil, at et vadested over fjordvandet havde ligget i området i århundreder, og dette forlydende skulle da også efterprøves.

Figur 4. Prospekt af Hobro 1677. Fra Resens Atlas. Udvalgte numre: 1: Adelgade. 3: Skibsgade. 6: Vestergade. 8: Kirken. 10: Rådhuset. 11: Torvet og tinget. 12: Mariager Fjords bro. 13: Mariager Fjord. 15: Ræberhøj. Nord er til højre.

Figur 5. Nyere udgravninger i Hobro. 1: Adelgade 3a/3b. 2: Adelgade 23. 3: Bag ved Adelgade 25-27. 4: Rørholmsgade 12.

Ved forundersøgelsen fremkom rester af anlæg fra 17-1900-tallet bestående bl.a. af to parallelt liggende trævandrør langs Adelgades sydøstlige side (fig. 6), bunden af et stort jernombundet trækar, et plankegulv og et smalt vejanlæg. Mest spændende var fundet af en kystlinie bestående af små sandrevler og en bræmme af indskyllede strandskaller samt fundet af en kystsikring bestående af en vidjeflettet faskine og parallelt hermed en række af kraftige pæle, der blev årringsdateret til 1618-19. Af et vadested fandtes der ingen spor.

Figur 6. Langs Adelgades sydøstlige side afsløkkedes to parallelt liggende vandrør anlagt i tiden omkring 1800. I baggrunden ses rækverket til den nuværende bro over Onsild Å.

Forundersøgelsens resultater gav anledning til at foretage en egentlig arkæologisk udgravning af området i november 2006. Den fortsatte udgravning bragte yderligere faskiner, pælerækker og små sandrevler for dagens lys. Hertil kom større områder med en tæt belægning af af- og tilhuggede smågrene og kviste, et udbredt vækstslag bestående af mos, lyng og græs og endelig en affaldsgrube med bygge- og husholdningsaffald. De i november fundne pælerækker er i skrivende stund endnu ikke blevet dateret, men såvel vækstlaget som affaldsgruben indeholdt keramik fra 1600-tallet.

Undersøgelsens samlede resultater tegner et billede af et oprindeligt lavvandet fjordområde, hvor der i begyndelsen af 1600-tallet påbegyndtes en gradvis inddæmning ved etablering af faskiner og muligvis bolværker. Området er fra tid til anden blevet overskyttet af fjordvand, som medbragte sand og strandskaller, og i de mellemliggende tørre perioder har strandengslaget af mos, græs og lyng bredt sig. I samme tidsrum udlagdes en trædeflade af grene og kviste. Affaldsgruben graves, hvorefter forskellige opfyldningslag efterhånden blev tilført.

En stor del af de fundne pæle var ganske korte med omtrent plan standflade og med et ganske lavt eller intet hul som støtte, hvilket kan have gjort dem uegnede til at indgå i bolværkskonstruktioner. Disse pæle skal muligvis tolkes som støtte for gangbroer over det fugtige område eller som støtte for plankebelægninger på de nedenfor omtalte tømmerpladser.

Figur 7. Pontoppidans kort over Hobro 1767. Udvalgte numre: A: Kirken. C: Rådhuset. D: Det Store Torv. G: Tømmerpladser. H: Wassards nye anlagte pæleværk. I: Søbod. K: Kirketerps pæleværk. L: Broen. M: Vester og Øster Fjord. Q: Reebhøj. 1: Adelgade. 4: Skibsgade. 6: Vestergade.

Den omtrentlige placering af udgravningerne 2006-07 er angivet med rødt: 1: Adelgade 3a/3b. 2: Adelgade 23. 3: Bag ved Adelgade 25-27. Efter E. Pontoppidan: "Den Danske Atlas. Tomus IV. København 1768" (genoptrykt 1968) med tilføjelser af Chr. V. Jensen.

Landindvindingen var i anden halvdel af 1700-tallet så fremskredet, at arealet, der svarer til nutidens matrikel 120b, 124a og 124b, blev benyttet dels som have og dels som tømmerplads; sidstnævnte fremgår af Pontoppidans kort over Hobro fra 1767 (fig. 7, G og rød 1).

Matriklerne 124a og 124b tilhørte oprindeligt den over for liggende købmandsgård, "Kirketerps Gård", på den nordvestlige side af Adelgade. De tidligere nævnte trævandrør menes at være en del af et rørsystem, der skal have transporteret vand fra et vandreservoir nordøst for Adelgadebroen til et stort springvand på Kirketerps gårdsplads. I "Kirketerps Gård" oprettedes i 1782 et brændevinsbrænderi, der omkring 1843 udvidedes med et dampbrænderi på matrikel 124a. "Spritten" fortsatte produktionen på denne matrikel indtil 1978, og de fleste af de fundne nyere tids anlæg såsom det jernombundne trækar og plankegulvet stammer fra denne fabrik. I 1839 oprettedes der ved kongelig resolution et toldsted i Hobro, og antagelig samme år blev der på matrikel 124b, tæt ved broen, bygget en toldbod. Omkring 1868 erstattedes toldboden af det såkaldte "Dr. Jensens Hus", der blev nedrevet i 2005 for at give plads til de nye ældreboliger.

Figur 8. Klædeplombe af bly med årstallet 1535. Den modsatte side viser utydeligt en tretårnet bygning – Hamborgs byvåben. Diameter: ca. 3 cm.

Den næste udgravning fandt sted i december 2006 og januar 2007, hvor museet gennemførte en forundersøgelse på grunden Adelgade 23 (fig. 5, 2; fig. 7, rød 2), hvor et nyt butiks- og beboelseshus ønskes opført. Tidligere i 2006 var grundens gamle hus opført omkring 1800 blevet revet ned. Det nedrevne hus havde ingen kældre eller dybe fundamenter, og på stedet syntes der dermed at være gode muligheder for at finde oplysninger om de ældste tider i denne del af Hobro.

Forundersøgelsen kunne hurtigt bekræfte de nævnte formodninger, og der blev øjeblikkeligt påtruffet rester af ældre huse på stedet. De udgjordes af et ca. 0,5 m tykt lag af lergulve, bunde af ovne og sorte smudslag af affald. Desuden blev der set enkelte kampesten, der har ligget som syldsten under bindingsværkshuse. Lagserien stammer fra et eller flere på hinanden følgende huse, der har ligget ud mod Adelgade. I tid repræsenterer lagserien formentlig 15- og 1600-tallet samt måske 1400-tallet. Fra gulvlagene blev der ud over keramik gjort et godt daterende fund. Det drejer sig om en klædeplombe af bly fra Hamborg med årstallet 1535 (fig. 8).

Længere inde på grunden fandtes øverst ca. 0,5 m tykke lag af sand, der har fungeret som sættelag til brolægninger i baggårdene til husene fra 14-1600-tallet. Herunder lå endnu ca. 0,5 m kulturlag fra en ældre periode. Lagene udgøres hovedsageligt af organisk materiale i form af trækviste, træflis og gødning fra husdyr, men i lagene sås dog også enkelte tynde lerlag og større træstykker, der er rester af nogle mindre træbygninger. I lagene blev der fundet flere keramikskår, især fra grå, hårdtbrændte, kuglepotter fra 1300-tallet, men også et enkelt skår fra en glaseret kande fra ca. 1200-1425 samt en ornamenteret hank fra en gråbrændt, uglaseret kande, formentlig fra 1300-tallet. Det forventes, at udgravningen skal fortsættes i nær fremtid.

Endelig i januar 2007 foretog museet en forundersøgelse på den østlige del af matrikel 112a, der i dag er baggård og parkeringsplads til Adelgade 25-27 (fig. 5, 3). Forundersøgelsen blev foretaget, da Sparrekassen Hobro ønsker at opføre en ny bankbygning på arealet, og den indledende udgravning skulle klarlægge, om området tidligere har været bebygget - eksempelvis i forbindelse med den ovenfor nævnte middelalderlige bebyggelse langs Adelgades østside. Et andet formål var at afgøre, om arealet indeholdt anlæg, der kunne give oplysninger om byens tidligere udstrækning og afgrænsning mod fjorden. På kortmateriale fra slutningen af 1800-tallet ses det, at området da henlå som baghaver til bebyggelsen langs Adelgade. Haven bag ved Adelgade 25-27 endte ved noget, der må have været en strandeng ned til fjorden.

I den gravede grøft fandtes en markant trækonstruktion, som bestod af mindst 8 forskellige løse tømmerdele, der lå i en op til 70 cm bred bræmme orienteret nogenlunde nord-syd (fig. 9). De tydeligvis genanvendte tømmerdele er sandsynligvis anbragt som en faskine ved opfyldningen af terrænet. Trækonstruktionen dækkes af et tyndt lag af større træspåner. Selvom laget er tyndt og således vidner om en relativ kortvarig aktivitet, er det dog værd at bemærke, at stedet på bykortet fra 1767 i Pontoppidans Danske Atlas er givet signaturen "Timer Pladser", altså tømmerplads (fig. 7, G og rød 3). Spånlaget overlejres hovedsageligt af flere sandlag, der har fungeret som sættelag til brolægninger, og de synes alle at afgrænses mod nord af en række større kampesten. Orienteringen af kampestenene antyder, at brolægningerne måske tilhører et vejforløb med retningen øst-vest, altså retningen fra Adelgade ned mod fjorden. Tæt nord for kampestensrækken og i samme niveau som denne stak enderne af 4 vandrette og tæt liggende bjælker ind i grøften. En træstolpe var gravet ned ved bjælkeenderne (fig. 9). Det vides endnu ikke, hvorledes dette anlæg skal tolkes. Muligvis er der tale om rester af en træbygget vej eller gangflade. Alternativt kan det dog ikke afvises, at der er tale om rester af en bygning, hvori også kampestensrækken har indgået som stensyld. Genstandsfund af keramik, flaskeglas, kridtpibestumper og vinge-tagtegl viser, at faskinen og vejfladerne stammer fra 16-1700-tallet.

På Pontoppidans kort fra 1767, og desuden på prospektet sammesteds, ses foruden tømmerpladsen også noget, der benævnes "Was-sards nye anlagte Pæleværk", som tilsyneladen-

Figur 9. I den undersøgte grøft bag ved Adelgade 25-27 ses i billedets forgrund flere liggende bjælker og en kampestensrække, der formentlig stammer fra vejkonstruktioner. I baggrunden ses en nord-syd orienteret faskine af genanvendt tømmer. Alle konstruktioner dateres til 16-1700-tallet. Set fra nord.

de er en anløbsbro, hvorpå der yderst er opført en lille bygning (fig. 7, H og I). Christen Wassard (†1772) var en af Hobros rigeste købmænd med købmandsgård i Adelgade 25. Til at varetage sin handel havde han neden for sin gård ladet opføre ”et pæleværk og norske søboder”. De fundne arkæologiske levn skal således bl.a. ses i sammenhæng med denne købmænd Wassards aktiviteter i 1700-tallet. Anlæggene udgraves formentlig i nær fremtid.

Afslutning

Med udgravningerne i 2006-07 er museet på sporet af en afgrænsning af Hobro by i 16-1700-tallet, og den begyndende fastlæggelse af kystlinien vil bl.a. være en forudsætning for at kunne lokalisere de ældre brokonstruktioner over fjordvandet mellem Vesterfjord og Mariager Fjord. Samtidig lover forundersøgelsen på grunden Adelgade 23 godt. Her vil der være en glimrende mulighed for at få et konkret indblik i bebyggelsen på grunden i middelalder og renæssance. Sammenholder man endvidere resultaterne fra forundersøgelserne på Adelgade 23 og bag ved Adelgade 25-27, synes de at vise, at den middelalderlige bebyggelse langs Adelgades østside kun har kunnet råde over et forholdsvist smalt bælte langs med gaden. Områderne tættere på fjorden har sikkert været for lavtliggende og fugtige.

Museets øgede fokus på Hobro har tillige bragt næsten glemte udgravninger langs hovedgaden Adelgade og på Store Torv for dagens lys. Udgravningerne blev udført af Sydhimmerlands Museum i perioden 1975 til 1978, og det vil være en kommende opgave at få publiceret disse undersøgelser.